

بررسی نهاد سیاسی در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان^۱ (بر اساس نظریه جامعه‌شناسی پارسونز)

علیرضا محمودی^۲

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه زابل

زهرا کیچی^۳

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سبزوار

چکیده

بررسی ادبیات از منظر جامعه‌شناسی دیرگاهی است که مورد توجه محققان قرار گرفته است، اما تاکنون به بررسی این مهم در ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان که بخش گسترده‌ای از ادبیات معاصر را تشکیل می‌دهد، پرداخته نشده است؛ شاید انعکاس سیاست و جهان سیاسی در ادبیات این گروه سنی به دلیل ویژگی‌های ادراکی آنان عجیب به نظر برسد. در این تحقیق که با هدف شناخت هر چه بیشتر ویژگی‌های ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان انجام گرفته، تلاش گردیده است تا به شیوه توصیفی - تحلیلی به بررسی چگونگی و میزان بازتاب نهاد سیاسی در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان پرداخته شود. برای دستیابی بدین مهم، آثاری از چهار تن از برجسته‌ترین نویسندگان معاصر کشورمان در عرصه ادبیات کودکان و نوجوانان یعنی: مرادی کرمانی، ابراهیمی شاهد، سرشار و اکبرپور برگزیده و به منظور علمی تر شدن پژوهش، یکی از نظریات مطرح جامعه‌شناسی جهان، یعنی نظریه جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز انتخاب شده است. در نظریه پارسونز نهاد سیاسی به عنوان یکی از نهاد‌های چهارگانه اصلی جامعه، دارای یک سیستم مستقل است. نتیجه این تحقیق نشان از آن دارد که گنجاندن نامحسوس مفاهیم نهاد سیاسی در آثار کودکان و نوجوانان متناسب با ویژگی‌ها و محدودیت‌های ادراکی آنان، یکی از راه‌های جامعه‌پذیری سیاسی این گروه سنی از راه ادبیات یا به عبارت دیگر فرهنگ است.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌شناسی ادبیات، نهاد سیاسی، تالکوت پارسونز، ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان.

۱. مقدمه

ادبیات کودک و نوجوان، یکی از مناسب‌ترین ابزارهای ورود به دنیای کودکان و نوجوانان است. در تعریف ادبیات کودکان و نوجوانان آمده‌است: «ادبیات کودک و نوجوان بر کلیه آثار ذوقی و فکری که متناسب با رشد و روحیه کودکان و نوجوانان در قالب‌های گوناگون: داستان، شعر، کتاب‌های علمی ساده، فیلم‌نامه و نمایش‌نامه‌های آموزنده برای پرورش ذوق و فکر و توسعه فرهنگ آن‌ها فراهم باشد، اطلاق می‌گردد» (نک: یاحقی، ۱۳۸۵: ۲۹۳).

خواندن ادبیات برای پرورش و رشد شخصیتی و اجتماعی کودکان و نوجوانان ضرورت دارد. بی‌شک یکی از مهم‌ترین کارکردهای ادبیات کودک و نوجوان، افزایش آگاهی و گسترش جهان‌بینی و شناخت آنان نسبت به مسائل اجتماعی و ضرورت‌های زندگی است. در یونان و روم باستان، افلاطون از نخستین کسانی بود که به اهمیت داستان برای کودک و نوجوان پی برد. (نک: شجری، ۱۳۸۴: ۶). داستان به معنی مصطلح آن از دوره مشروطه وارد عرصه ادبی ایران شد و در جریان تغییرات اجتماعی جامعه ایران چهره‌ای نو به ادبیات کودکان و نوجوانان بخشید. در تعریف داستان آمده‌است که: «داستان مجموعه‌ای از وقایع حقیقی و غیر حقیقی است که نویسنده با بیانی زنده و آمیخته با جزئیات، مخاطب را قادر می‌سازد که وقایع را آن‌ا در ذهن مجسم کند» (قرل‌ایاغ، ۱۳۸۸: ۱۵۲). اگرچه داستان تراویده ذهن و اندیشه خلاق نویسنده است، ولی رابطه تنگاتنگی با واقعیت‌های اجتماعی دارد. با توجه به این که یکی از گسترده‌ترین درونمایه‌ها در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان، درونمایه اجتماعی است (نک: محمدی، ۱۳۷۸: ۲۳۷)؛ داستان بهترین وسیله برای رویاروی ساختن کودک و نوجوان با زندگی بزرگ‌سالی است و به او کمک می‌کند که از خود، دیگران، محیط طبیعی و اجتماعی پیرامون خود شناخت حاصل کند و برای وارد شدن به اجتماع آماده گردد.

باتوجه به این که اغلب داستان‌ها به ویژه در حیطه گروه سنی نوجوانان، جامعه واقعی را ترسیم می‌کنند و از آن‌جا که سیاست و مسائل مربوط به آن از قسمت‌های جدانشدنی پیکره هر اجتماعی است، در این تحقیق که با هدف شناخت هرچه بهتر ویژگی‌های آثار داستانی کودک و نوجوان کشورمان در دوره معاصر صورت گرفته، با این فرض که سیاست و مسائل سیاسی در آثار کودک و نوجوان کاربرد نداشته یا نمود بسیار کمی دارد، سعی شده‌است تا به شیوه توصیفی - تحلیلی و با تأکید بر نظریه جامعه‌شناسی پارسونز، به پرسش‌های اصلی این پژوهش پاسخ داده شود.

پرسش‌های اصلی پژوهش عبارتند از:

۱. با توجه به محدودیت‌های ادراکی گروه سنی کودک و نوجوان، سیاست و مفاهیم مربوط به آن در آثار این گروه سنی چگونه بازتاب یافته‌است؟
۲. نویسندگان آثار مورد مطالعه، در انعکاس مسائل سیاسی، بیشتر چه جنبه‌هایی از نهاد سیاسی را بررسی کرده‌اند؟

۱-۱. جامعه آماری پژوهش

برای رسیدن به پاسخی جامع و دقیق، آثاری از هوشنگ مرادی کرمانی، جعفر ابراهیمی شاهد، محمدرضا سرشار و احمد اکبرپور که چهار تن از نویسندگان بنام معاصر کشورمان در عرصه ادبیات داستانی کودک و نوجوان هستند، انتخاب شد. جامعه آماری پژوهش حاضر در مجموع شامل شانزده داستان و یا مجموعه داستان از بهترین آثار نویسندگان نام‌برده‌است که به عنوان بهترین آثار، جوایز ارزشمند جهانی و ملی را نصیب آفرینندگان خویش کرده‌اند.

کتاب‌های *نخل* (۱۳۹۱)، *بچه‌های قالیاف‌خانه* (۱۳۹۰ الف)، *خمره* (۱۳۹۰ ب) و مجموعه داستان‌های *تنور و داستان‌های دیگر* (۱۳۹۰ د) و *پلوخورش* (۱۳۹۰ ج)، آثار برگزیده هوشنگ مرادی کرمانی، کتاب‌های *در سوگ سهراب* (۱۳۷۶)، *شب‌های بی‌فانوس* (۱۳۸۸ الف) و *یک سنگ و یک دوست* (۱۳۸۸ ب)، سه اثر برگزیده جعفر ابراهیمی شاهد، کتاب‌های *هستم اگر می‌روم* (۱۳۸۸)، *مهاجر کوچک* (۱۳۸۹ الف)، *اصیل‌آباد* (۱۳۸۹ ب)، *اگر بابا بمیرد* (۱۳۹۰) و *آنجا که خانه‌ام نیست* (۱۳۹۱)، آثار منتخب محمدرضا سرشار و سه اثر از احمد اکبرپور با نام‌های: *قطار آن شب* (۱۳۸۶)، *رد پای نویسنده عقده‌ای* (۱۳۹۰ الف) و *من نوکر بابا نیستم* (۱۳۹۰ ب)، آثاری از این نویسندگان است که برای بررسی در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌است.

۲-۱. پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی جامعه‌شناسی سیاسی در ادبیات، معدود پژوهش‌هایی انجام شده‌است. از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: غریاق زندی (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان: «رابطه سیاست و ادبیات» به بررسی آراء و نظریات موجود در این مورد پرداخته، نتیجه گرفته است که گرچه ادبیات و سیاست دو حوزه کاملاً مستقل هستند، اما توجه به رابطه سیاست و ادبیات، هم در غنای هر دو حوزه، و هم در جذابیت و قاعده‌پذیر کردن هر دو نقش دارد. گلچین (۱۳۷۹) در مقاله: «روابط متقابل نهاد سیاسی و دولت با خانواده» با تکیه بر برخی مفروضات مکتب کارکردگرایی ساختاری، به موضوع روابط متقابل

نهاد سیاسی و دولت با خانواده پرداخته، کوشیده است تا بر اهمیت چنین پیوندهایی در بهبود وضعیت خانواده در جامعه و در نتیجه؛ بر چگونگی دستیابی به برنامه‌های توسعه فرهنگی موفق تأکید کند. غلام (۱۳۸۳هـ) در مقاله: «جامعه‌شناسی رمان معاصر فارسی» به نقد و تحلیل رمان‌های معاصر فارسی و بررسی ساختارهای تاریخی، سیاسی، و اجتماعی جامعه ایرانی از خلال این آثار پرداخته و نتیجه گرفته است که رمان کامل‌ترین نوعی است که می‌تواند به مطالعات جامعه‌شناختی نوین، پاسخ مثبت دهد. به گونه‌ای که هر قدر از ساختار ساده جامعه ایرانی در عصر مشروطه که عصر پیدایش نخستین رمان‌های فارسی نیز هست، فاصله می‌گیریم و به سمت جامعه پیچیده‌تر و مشکل‌دارتر معاصر پیش می‌آییم، ساختار رمان فارسی نیز پیچیده‌تر می‌شود و موضوعات اجتماعی، تنوع و پیچیدگی بیش‌تری می‌یابند. رنجبر (۱۳۸۹) در مقاله: «رابطه نهاد سیاسی و مذهبی در حکومت زندیه؛ دوره تعامل محدود» با توجه به ضعف ساختاری نهاد سیاسی در دوره زندیه و شرایط حاکم بر نهاد مذهبی پس از دوره صفوی، تعامل حداقلی بین دو نهاد را فرض گرفته است. همچنین آزاد ارمکی، و زمانی سبزی (۱۳۸۹) در مقاله: «بازنمایی جامعه پیش و پس از انقلاب با تکیه بر دو رمان *رازهای سرزمین من* و *آزاده خانم* و نویسنده/ش اثر رضا براهنی» نمود جامعه را در اوضاع سیاسی قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران بیان کرده‌اند. نیز در باره بررسی جامعه‌شناسی ادبیات داستانی کودک و نوجوان می‌توان به مقاله محمودی و کیچی (۱۳۹۵)، با عنوان: «بررسی جامعه‌شناسانه کاربرد نظام اعتقادی در ادبیات داستانی کودک و نوجوان بر اساس مطالعه موردی آثار هوشنگ مرادی کرمانی»، اشاره کرد. نویسندگان این مقاله بر اساس نظریه جامعه‌شناسی پارسونز، در دو قالب کلی نهادهای دینی و باورهای عامیانه بدین مسأله پرداخته، نتیجه گرفته‌اند که نهادهای دینی به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای بنیادین جامعه در آثار هوشنگ مرادی کرمانی انعکاس یافته و با توجه به فرهنگ اسلامی جامعه ایرانی، مسائل مذهبی در رأس توجه نویسنده قرار داشته است. لازم به ذکر است که در زمینه بررسی جامعه‌شناسی سیاسی ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان پژوهش مستقلی مشاهده نگردید.

۲. نظریه جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز و تبیین نهاد سیاسی

یکی از نظریه‌های مهم در علوم اجتماعی، نظریه کارکردگرایی ساختاری یا همان ساختارگرایی کارکردی است که از دیدگاه برخی پژوهشگران مهم‌ترین و تنها نظریه در علوم اجتماعی است (نک: ریتزر، ۱۳۷۴: ۱۱۹)؛ نظریه ساختارگرایی برگرفته از نظریه‌های صورت‌نگرایان یا فرمالیست‌ها است. این نظریه «حاکمی از آن است که ساختارهای جامعه و اهمیت کارکردی آن (پیامدهای مثبت و یا منفی)،

به ساختارهای دیگر معطوف می‌شود و موضوع اصلی آن ساختارهای فراگیر اجتماعی یا نهادهای جامعه، روابط متقابل آن‌ها و تأثیرات محدودکننده آن‌ها بر کنشگران است» (ریترز، ۱۳۸۹هـ: ۱۳۰)؛ به عبارت دیگر «این مکتب به تبیین ایدئولوژی‌های اجتماعی و نهادهایی نظیر: خانواده، مذهب و امثال این‌ها بر حسب نقشی که در جامعه ایفای می‌کنند، می‌پردازد» (نک: شرم، ۱۳۶۶: ۲۲۱). هدف ساختارگرایی درک تأثیر تاریخ و مسائل اجتماعی بر ساختار متن است. (نک: کهنمویی‌پور، ۱۳۸۹: ۴۲) به همین منظور در جامعه‌شناسی ادبیات که هدف آن شناخت بهتر آثار ادبی و جنبه‌های تأثیر و تأثر آن از جامعه است، ساختارگرایی بهترین رویکرد به‌شمار می‌رود. این نظریه در دهه‌های (۱۹۵۰) و (۱۹۶۰) میلادی در فرانسه شکل گرفت. تفکر کارکردگرایانه برای مدت مدیدی اصلی‌ترین سنت نظری جامعه‌شناسی بود و تالکوت پارسونز (۱۹۰۲-۱۹۷۹م) نظریه‌پرداز آمریکایی بر این نظریه اجتماعی سیطره داشت. مهم‌ترین نظریه‌ها در زمینه مکتب ساختارگرایی کارکردی از آن پارسونز است.

تالکوت پارسونز^۴ از صاحب‌نظران مکتب فونکسیونالیسم^۵ است که بنیان‌گذار آن ماکس وبر^۶ بود. «فونکسیونالیسم یعنی مطالعه یک نهاد اجتماعی نظیر خانواده، مذهب یا دولت در رابطه با بقای جامعه» است. (نک: شرم، ۱۳۶۶: ۱۳). به عبارت دیگر جامعه از چند نهاد اصلی تشکیل شده که بقای آن را تضمین می‌کند و بدون این نهادها، جامعه وجود نخواهد داشت. پارسونز با در هم آمیختن و ترکیب جریان‌های گوناگون اندیشه و نظریات اجتماعی قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، نظریه نوینی ارائه نمود که ماندگار شد. قسمت اعظم نوشته‌های پارسونز در مورد نهادهای ویژه‌ای مانند: خانواده، اقتصاد، حکومت و مذهب است. وی تلاش کرد تا نشان دهد که چگونه این مؤسسات به هم‌نوايي اجتماعی، انسجام و ثبات جامعه کمک می‌کنند. «در نگاه پارسونز مفهوم نظام متضمن وابستگی متقابل اجزای یک مجموعه است که در آن جنبش‌ها و تغییرات نمی‌توانند بی‌نظم و تصادفی باشند، بلکه محصول کنش پیچیده‌ای هستند که ساختارها و فرآیندها از آن نتیجه می‌گردد» (روشه، ۱۳۹۴: ۸۵).

پارسونز جامعه و خرده‌نظام‌های آن را به چهار گروه: نظام اجتماعی، نظام اعتقادی (فرهنگی)، سیاست و اقتصاد تقسیم کرد. (نک: ریترز، ۱۳۷۴: ۱۳۸). او برای این نظام یا نهادها، کارکردهایی را با

4. Talcott Parsons

5. Functionalism

6. Max Weber

عنوان: جامعه‌پذیری، نظارت اجتماعی، حفظ یکپارچگی و انسجام در درون نظام‌های اجتماعی برمی‌شمرد. (نک: اسمیت، ۱۳۸۶: ۲۸). انتزاعی‌ترین و کلی‌ترین سطح تحلیل نظریه‌کنش با چهار نظام فرعی کارکردی عبارت است از: سازگاری، دستیابی به هدف‌ها، یگانگی و حفظ الگوهای فرهنگی و برای هر نظام کنش با هر ماهیتی، معتبر است. (نک: روشه، ۱۳۹۴: ۱۴۰). بر اساس دیدگاه پارسونز برای هر یک از چهار نظام فرعی که جامعه کلی را به وجود می‌آورند، می‌بایست رشته خاصی از علوم اجتماعی را اختصاص داد. «نظام فرعی سازگاری، موضوع مطالعه علم اقتصاد است؛ نظام فرعی دستیابی به اهداف، موضوع علم سیاست است؛ حفظ الگوهای فرهنگی هم می‌تواند موضوع روان‌شناسی اجتماعی باشد، هم انسان‌شناسی و هم روان‌شناسی و بالاخره نظام فرعی اجتماع جامعه‌ای، موضوع مطالعه جامعه‌شناسی است» (همان: ۱۴۳).

از جمله مهم‌ترین نهادهای اجتماعی که وی بر مطالعه آن تأکید دارد، نهاد سیاسی است. «کلمه سیاست مانند بسیاری لغات دو معنای لغوی و اصطلاحی دارد. معانی لغوی سیاست عبارت است از حکم راندن، ریاست کردن، اداره کردن، تدبیر کردن، عدالت، داوری، تنبیه، نگهداری و حراست... معنای اصطلاحی سیاست؛ چگونگی اداره و پیشبرد امور اجتماعی یک مجموعه انسانی و هدایت آن به سوی اهداف تعیین شده است» (منصوری، ۱۳۸۶: ۱۹). «بنا به تعریف پارسونز سیاست هر نوع تصمیم‌گیری و بسیج منابع انسانی برای رسیدن به هدفی کم و بیش آشکار است که جامعه‌ای معین کرده و پیگیری می‌کند. سیاست شامل یک یا چند هدف تعریف‌شده جمعی و بسیج منابع در راستای این هدف یا هدف‌ها و تصمیم‌گیری لازم برای رسیدن به این هدف‌ها است. باری برای پارسونز این کنش سیاسی تنها در نهاد حکومت خلاصه نمی‌شود بلکه همه سازمان‌ها و انجمن‌های جامعه کار سیاسی می‌کنند» (روشه، ۱۳۹۴: ۱۷۹). «اعمال قدرت گسترده بر همه نهادهای اجتماع - حتی بر نهاد خانواده - از بین همه نهادها متعلق به نهاد سیاسی است. این نهاد به عنوان بُعد اصلی خودآگاهی و عامل هماهنگ‌کننده جامعه، عمل می‌نماید» (اشلی، ۱۳۸۳: ۱۴۵). بنابه این نظر قدرت در خدمت منافع عموم مردم یعنی کل نظام اجتماعی است. ارزش‌ها و هنجارها در درون نظام سیاسی، اساس اطاعت سیاسی را به وجود می‌آورند. در نتیجه؛ پذیرش اساسی هنجارها و ارزش‌ها زمینه‌ساز پایداری قدرت سیاسی به‌شمار می‌رود. تقسیم وظایف در نظام سیاسی بر اساس تفاوت در نقش‌های سیاسی است. وظیفه این نهاد را می‌توان به طور خلاصه؛ اجرا و نظارت بر اجرای قوانین مصوب دولت دانست. دولت در رأس این نهاد است که داعیه توفیق سلطه کامل بر یک سرزمین معین را دارد» (گرت و میلز، ۱۳۸۰: ۲۲۴).

همچنین گفته شده است: «دولت قوی‌ترین سازمان ساختارهای اجتماعی معاصر است که از طریق دستگاه‌های قانونی خود قدرت را در جامعه تنظیم می‌کند. بنابراین واسطه نهاد سیاسی یا دولت با مردم در جامعه، قانون است» (همان: ۲۷۹). مردم یک جامعه با رعایت قانون می‌توانند خود را از مجازات‌های نهاد سیاسی در امان نگاهدارند.

۳. نهاد سیاسی در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان

اگر چه کودک و نوجوان با زندگی کردن در اجتماع که بخش اعظم آن در خانواده و نهاد آموزشی سپری می‌شود، برخی از این قوانین را تجربه می‌کنند، اما لمس و تجربه برخی از این قوانین به سود آنان نیست. آگاهی یافتن از برخی از این قوانین با مطالعه و از طریق داستان‌ها برای این گروه سنی میسر است، بدون کمترین مخاطره. البته در داستان‌ها فقط سخن از قوانین دولتی نیست، بلکه حوادث سیاسی مانند جنگ نیز یکی از درونمایه‌های سیاسی محسوب می‌شوند.

حذف نهاد سیاسی به عنوان یکی از نهادهای بنیادی جامعه از داستان‌های کودک و نوجوان به ویژه داستان‌های واقعگرا جامعه ترسیم شده در این داستان‌ها را مختل می‌سازد؛ بنابراین خلاف آنچه تصور می‌شود، نهاد سیاسی در این داستان‌ها در سطح گسترده‌ای قابل بررسی است. در زمان‌های گذشته این گونه تصور می‌شد که کودکان و نوجوانان تصویر مشخصی از مسائل سیاسی و نقش آن در جامعه نداشته، قادر به درک این گونه موضوعات نیستند؛ «اما تحقیقات نشان می‌دهد که دانش‌آموزان ابتدایی به دلیل آمادگی ذهنی و حس کنجکاوی و علاقمندی به شناخت مسائل اجتماعی و سازمان سیاسی کشور، تأثیرپذیری بالایی دارند. در نتیجه؛ دوران دبستان و نوجوانی؛ سال‌های شش تا دوازده سالگی در شکل‌گیری شخصیت سیاسی، میزان وفاداری به نظام، پشتیبانی و حمایت از آن، نگرش مثبت نسبت به مدیران دستگاه اداری کشور و تعیین خط‌مشی سیاسی، مؤثر و در بسیاری موارد تعیین‌کننده است» (منصوری، ۱۳۸۶: ۱۴۸).

شکل‌گیری و وقوع انقلاب از مهم‌ترین حوادث سیاسی یک جامعه است که همه جامعه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. بزرگترین واقعه تاریخ ایران، وقوع انقلاب اسلامی است که تأثیرات آن در زمینه‌های گوناگون جامعه بر کسی پوشیده نیست. پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال (۱۳۵۷.ش) آثار ادبی را نیز تحت تأثیر قرارداد و در این میان ادبیات کودکان و نوجوانان نیز از آن بی‌بهره نمانده است.

در پژوهش حاضر آثار نویسندگانی انتخاب شده است که به نظر می‌رسد نه موضع‌گیری سیاسی داشته و نه قصد انعکاس صرف مفاهیم سیاسی را داشته‌اند؛ چه لازمه آثار ادبی در نظر گرفتن همین نکات است. اما نویسنده بر آن است تا در کنار جنبه داستانی و سرگرمی اثر، مخاطب را با وقایع سیاسی جامعه و به‌ویژه بزرگترین رویداد سیاسی کشورمان در دوره معاصر، یعنی انقلاب اسلامی آشنا کند. نویسندگان با این شیوه، فرایند جامعه‌پذیری سیاسی را در مخاطبان شکل می‌دهند تا «توانند وضعیت فعلی جامعه را درک کنند، باورنمایند، به آن احترام بگذارند و آماده دگرگونی مثبت در آن باشند» (گلچین، ۱۳۷۹: ۶۷).

نهاد سیاسی در این پژوهش در دو بخش؛ مفاهیم سیاسی که مسائلی نظیر: جنگ، ظلم، نظام حکومتی، عدالت و مفاهیمی از این قبیل را شامل می‌شود و مفاهیم خدماتی که مسائلی از قبیل: ادارات دولتی؛ پاسگاه، وزارتخانه، پادگان و...، سازه‌ها؛ ساختمان، راه، پل، و...، انرژی؛ برق، نفت، بنزین و... و تکنولوژی؛ انواع ماشین آلات، تلویزیون، رادیو و... را دربرمی‌گیرد، مورد مطالعه قرار گرفته است. مفاهیم خدماتی از این جهت که به وسیله دولت حاکم برای رفاه و امنیت جامعه تحت حکومت در نظر گرفته شده و مهمی‌امی‌شود، زیرمجموعه نهاد سیاسی خوانده شده است و از آن جایی که مقایسه اوضاع جامعه از نظر مفاهیم خدماتی دولت‌ها قبل از وقوع انقلاب با اوضاع جامعه پس از آن، مخاطب را در درک درست و بهتر وضعیت سیاسی یاری می‌کند، اشاره‌ای گذرا به مفاهیم خدماتی ضمن ارایه نموداری و آماری آن، ضروری می‌نماید؛ اما در این پژوهش تأکید بیشتر بر مفاهیم سیاسی است. در ادامه به بررسی نهاد سیاسی در آثار منتخب نویسندگان منتخب در این پژوهش پرداخته می‌شود.

۳-۱. نهاد سیاسی در آثار ابراهیمی شاهد

ابراهیمی شاهد از نظر کاربرد مفاهیم سیاسی در آثارش، جایگاه نخست را در میان نویسندگان مورد مطالعه دارد. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود). مضامین سیاسی انعکاس یافته در آثار این نویسنده را می‌توان این‌گونه تقسیم‌بندی نمود:

۳-۱-۱. نارضایتی از اوضاع نابسامان اجتماعی

در داستان شب‌های بی‌فانوس قهر (ابراهیمی شاهد، ۱۳۸۸-الف: ۱۵ و ۱۶)، رشوه‌خواری مأموران دولتی (همان: ۱۹ و ۵۹ و ۶۰) و کمبود امکانات رفاهی (همان: ۸۱ و ۹۴)، از جمله دلایل نارضایتی مردم از وضعیت جامعه است. انتقادات پسر نوجوان که در واقع نقش هدایت شخصیت اصلی داستان را برای ورود به عرصه سیاسی دارد، درباره اعمال و رفتار شاه (همان: ۴۴). اوضاع وخیم اجتماع:

«چرا باید توی ده به این بزرگی درمانگاه نباشه، دکتر نباشه؛ اما سیزده چهارده تا قهوه‌خونه باشه؟ چرا باید ده به این بزرگی ماشین درست و حسابی برای رفتن به شهر نداشته باشه؟ چرا نباید جاده درست و حسابی نداشته باشه؟» (همان: ۹۴) و نیز (همان، ۱۴۲ و ۱۸۷).

و یا اوضاع بد بهداشتی و آموزشی:

«همه میگن مملکت ما ثروتمنده، نفت داره، گاز داره و خیلی چیزهای دیگه. خوب، اگه ما ثروتمندیم چرا نباید توی ده مون بیمارستان داشته باشیم؟ چرا نباید مدرسه داشته باشیم که بچه‌ها همین جا درس بخونن و مجبور نشن برن جاهای دیگه» (همان: ۹۵).

همه و همه در جهت آگاهی دادن به نوجوانان مخاطب این داستان است.

۳-۱-۲. انقلاب اسلامی ایران

کتاب *شب‌های بی‌فانوس*، داستانی کاملاً سیاسی است که در آن از حوادث دوران سرنگونی رژیم شاهنشاهی و شکل‌گیری انقلاب اسلامی سخن گفته می‌شود. نویسنده با آگاهی از «ضرورت شناخت فرهنگ سیاسی و ارزش‌های نظام در کشورهای تازه انقلاب کرده و یا تازه استقلال یافته» (منصوری، ۱۳۸۶: ۱۵۴) و با توجه به محدودیت‌های ادراکی مخاطبان، ماجرا را در محیط کوچک روستا تصویر می‌کند تا شرح بزرگی بعد انقلاب که برای کودک و نوجوان درک آن دشوار است، او را خسته نسازد. سپس این حرکت تا تظاهرات در روستا و فرار به تهران و شرکت در تظاهرات بزرگ مرکز کشور ادامه می‌یابد تا سرانجام پیروزی انقلاب فرامی‌رسد. از آن جایی که نویسنده باید چرایی را که درباره شکل‌گیری تظاهرات و انقلاب برای مخاطب نوجوان پیش می‌آید، در ضمن داستان شرح دهد، مفاهیم سیاسی و خدماتی نهاد سیاسی را بسیار پیچیده و بهم پیوسته ساخته است. ابراهیمی شاهد از عهده این کار به خوبی برآمده است. در این داستان از قیام‌ها و تظاهرات مردم مناطق مختلف ایران در بحبوحه انقلاب یاد می‌شود؛ از جمله اعتراض مردم قم، تبریز و اردبیل (نک: ابراهیمی شاهد، ۱۳۸۸- الف: ۹۵)، تهران، یزد و کازرون (همان: ۱۰۹) و از قیام‌هایی نظیر قیام هفده شهریور و کشتار میدان ژاله (همان: ۲۰۱). انقلاب در این کتاب ابراهیمی شاهد با همه ابعاد به تصویر کشیده شده است.

۳-۱-۳. جنگ تحمیلی

جنگ که یکی از درونمایه‌های اجتماعی محسوب می‌شود (نک: محمدی، ۱۳۷۸: ۲۳۷)، در اثر جنگ تحمیلی عراق به ایران در آثار ادبی ویژه کودک و نوجوان نیز انعکاس یافته است (نک: یاحقی، ۱۳۸۵: ۲۹۹). درونمایه سیاسی کتاب *در سوگ سهراب* ابراهیمی شاهد، جنگ و تصویر اشغال‌شدن خوزستان

و خرمشهر به وسیله نیروهای عراقی است. در قسمتی از داستان، فضای شهر جنگ‌زده خرمشهر این گونه ترسیم می‌شود:

«فضای شهر پر بود از بوی دود و باروت و بوی جنازه‌هایی که می‌سوختند. بوهای دیگری هم در فضای شهر به مشامان می‌خورد که برای‌مان ناشناخته بودند. شاید بوی نفرت و بوی وحشی‌هایی که به شهرمان هجوم آورده بودند و ...» (ابراهیمی‌شاهد، ۱۳۷۶: ۲۰۸). در جایی دیگر از این داستان، از پیرمردی کرمانشاهی سخن به میان می‌آید که «عراقی‌ها خانه‌اش را آتش‌زده‌اند و همه خانواده‌اش را جلوی چشم پیرمرد زنده‌زنده در آتش سوزانده‌اند» (همان: ۹۲). واقعیات و صحنه‌هایی تکان‌دهنده که نویسنده ناچار از بیان آن است، تا بتواند به نوجوان امروزی گوشه‌ای از حوادث سیاسی آن دوره و مصایب مردم را شرح دهد و بدین وسیله او را در حفظ هر چه بهتر نظامی که در آینده‌ای نه چندان دور با داستان او و امثال او اداره خواهد شد، یاری رساند.

در دو کتاب در سوگ سهراب و شب‌های بی‌فانوس میزان واژه‌هایی که درباره انقلاب و جنگ و مفاهیم مربوط به آن است، بسیار بیشتر از میزان مفاهیمی است که مربوط به خدمات دولتی است. (به نمودار ۲ مراجعه شود).

۳-۱-۴. مفاهیم خدماتی

با توجه به مضمون آثار ابراهیمی‌شاهد، میزان مفاهیم خدماتی نیز در این آثار چشمگیر است. در زمینه **ادارات دولتی**: بنیاد شهید، آموزش و پرورش، بیمارستان، درمانگاه و پارک، در **حوزه سازه‌ها**: ساختمان، آپارتمان، میدان، راه آهن، خیابان، پل و جاده، در **عرصه تکنولوژی**: رادیو، روزنامه، تلفن، انواع ماشین‌آلات از قبیل؛ وانت، اتوبوس، کامیون، مینی‌بوس، تاکسی، موتور و...، در **حوزه انرژی**: نفت، گاز، شیرآب و برق از جمله مفاهیم مربوط به خدمات است. مخاطب در کتاب **یک سنگ و یک دوست**، اگر چه با انقلاب و جنگی مواجه نمی‌شود، اما خبری هم از امکانات و خدمات دولتی امروزی نیست. در این کتاب میزان خدمات دولتی با ۸۱ مورد و شامل مفاهیمی چون: جاده، ماشین، باتری و برق است و از میان آثار این نویسنده، تنها اثری است که میزان مفاهیم خدماتی در آن بر میزان مفاهیم سیاسی پیشی گرفته است. (به نمودار ۲ مراجعه شود).

چنان که در ابتدا نیز گفته شد، ابراهیمی‌شاهد در کاربرد مفاهیم سیاسی در آثارش جایگاه نخست را در میان نویسندگان مورد مطالعه دارد. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود). مفاهیم سیاسی در آثار وی (۱۵۹۱ مورد) است که بیشترین میزان در مقایسه با سایر نویسندگان را داراست. (به نمودار تطبیقی ۱

مراجعه شود). لازم به ذکر است که درونمایه و مضامینی را که این نویسنده برای آثار خویش برگزیده در افزایش مفاهیم نهاد سیاسی تأثیر داشته‌است. بیشترین میزان مفاهیم نهاد سیاسی در کتاب در سوگ سهراب (۱۰۴۴ مورد)، پس از آن کتاب شب‌های بی‌فانوس (۱۰۲۶ مورد) و کتاب یک سنگ و یک دوست (۱۱۸ مورد) بیان شده‌است.

۳-۲. نهاد سیاسی در آثار محمدرضا سرشار

بسامد (۱۲۱۲ مورد) مفاهیم سیاسی در آثار بررسی شده از محمدرضا سرشار، رتبه دوم در بین نویسندگان را از آن او ساخته است. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود). مضامین سیاسی انعکاس یافته در آثار این نویسنده عبارت است از:

۳-۲-۱. نارضایتی از اوضاع نابسامان اجتماعی و اعتراض به آن

در داستان هستم اگر می‌روم، نویسنده در طی داستان به نوجوان می‌آموزد که برای رسیدن به هدف باید نهایت تلاش صورت گیرد، حتی اگر در این راه همراهی نداشته باشد. پسر نوجوان در این داستان به راهنمایی معلمش برای شکایت کردن از اوضاع مدرسه محل تحصیل به اداره آموزش و پرورش نامه می‌نویسد (نک: سرشار، ۱۳۸۸: ۴۱)، اگر چه وی به نتیجه دلخواهش نمی‌رسد، اما با رفتن به اداره مواجه شدن با رییس دایره هنرستان‌ها، اعتراف می‌کند:

«انتظار داشتیم با موجود عجیب‌الخلقه‌ای روبرو شویم. تقصیر نداشتیم ولی یک ناظم آن همه هیبت داشت، رئیس دایره، دیگر لابد...! وقتی که نامه نوشتن برای چنین کسی آن همه دنگ و فنگ و تشریفات داشت... راستی که چه تصویری از شخصیت‌ها در ذهن ما چپانده بودند» (همان: ۴۲).

۳-۲-۲. جنگ تحمیلی

مخاطب در کتاب مهاجر کوچک با نوجوانی همراه می‌شود که با پیامدهای ناخواسته جنگ تحمیلی دست و پنجه نرم می‌کند. عباس که در جریان حمله نیروهای بعثی، همه اعضای خانواده، جز برادرش را از دست داده، در پی یافتن برادر سر از تهران در آورده و ماجرای زندگی‌اش به وسیله سرشار به تحریر درمی‌آید. این کتاب یکی از ارزشمندترین آثار ملهم از جنگ شناخته شده‌است (نک: قزل‌ایاغ، ۱۳۸۸: ۱۱۷). نویسنده در این داستان از شهری جنگ‌زده می‌گوید که خیابان‌های آن به سنگر (نک: سرشار، ۱۳۸۹ الف: ۱۵؛ ۲۳) و مساجد آن به پایگاه‌های نظامی بسیج تبدیل شده‌است. (نک: همان: ۱۶).

۳-۲-۳. مفاهیم خدماتی

در کتاب *آنجا که خانه/م نیست* بیشتر مفاهیم مربوط به خدمات دولتی به کار برده می‌شود. مفاهیمی چون؛ جاده، ماشین، شناسنامه، ساختمان، خیابان، مجله و استخدام و همانند آن. یکی از نکات قابل توجه در این داستان که در هیچ کدام از آثار مورد بررسی وجود ندارد، اشاره به دارالتأدیب است و نوجوانی که چندین ماه را در آنجا سپری کرده است. (همان، ۱۳۹۱: ۷۰). دارالتأدیب زندانی است برای کودک و نوجوان مجرم که هنوز به سن بلوغ نرسیده است.

کتاب *اصیل آباد*، داستانی سیاسی - فرهنگی دارد که میزان مفاهیم خدماتی در آن بیشتر از مفاهیم سیاسی است. مفاهیمی مانند: پل، رادیو، گرامافون، وانت، جاده و ...

در کتاب *اگر بابا بمیرد* که بیشتر شامل مفاهیم خدماتی همچون: داروخانه، شیر آب، جاده، ماشین و همانند آن است، تنها دو مورد از مفاهیم سیاسی یافت شد (به نمودار ۳ مراجعه شود). چنان که گفته شد، بسامد (۱۲۱۲ مورد) مفاهیم سیاسی در آثار بررسی شده از محمدرضا سرشار، رتبه دوم در بین نویسندگان را از آن او ساخته است (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود). ۲) سیاسی ترین کتاب وی؛ *مهاجر کوچک* (۳۸۷ مورد) و پس از آن، *آنجا که خانه/م نیست* (۳۷۹ مورد) و *اصیل آباد* (۲۶۱ مورد) است. کتاب‌های *اگر بابا بمیرد* (۹۸ مورد) و *هستم اگر می‌روم* (۸۷ مورد) که بیشتر در بردارنده خدمات دولتی هستند، در رتبه‌های بعدی قرار دارند. (به نمودار ۳ مراجعه شود). ناگفته نماند که بیشترین مفاهیم مربوط به خدمات دولتی (۸۳۷ مورد) در آثار این نویسنده وجود دارد. (به نمودار تطبیقی ۱ مراجعه شود).

۳-۳. نهاد سیاسی در آثار هوشنگ مرادی کرمانی

در آثار هوشنگ مرادی کرمانی، میزان کاربرد خدمات دولتی، بیش از دیگر مفاهیم سیاسی است. این توجه مرادی کرمانی وی را در بین نویسندگان مورد بررسی در جایگاه سوم قرار داده است. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود). مهم‌ترین مضامین سیاسی انعکاس یافته در آثار او عبارت است از: بیشترین میزان مفاهیم مربوط به نهاد سیاسی در کتاب *پلوخورش* از آثار اخیر اوست، وجود دارد. (۵۳۶ مورد). کتاب‌های *نخل* (۱۹۱ مورد)، *خمره* (۱۱۷ مورد)، *تنور و داستان‌های دیگر* (۱۰۴ مورد) و *بچه‌های قالیباف‌خانه* (۸۹ مورد) با بسامدهای غیر قابل مقایسه با کتاب *پلوخورش*، به ترتیب در رتبه‌های دوم تا پنجم قرار دارند. (به نمودار ۱ مراجعه شود).

۳-۳-۱. نارضایتی از اوضاع نابسامان اجتماعی

دنیای سیاست در داستان‌های بچه‌های *قالیاف‌خانه* هوشنگ مرادی کرمانی علاوه بر این که عاری از انواع و اقسام خدمات دولتی است، دنیای بی‌عدالتی است. روستایی که کدخدا و پاسگاه دارد اما انسان مظلوم نمی‌تواند از ظلم ظالم به آن‌ها پناه ببرد، زیرا: «اگر کدخدا از پشتی او (ظالم: مباشر سرهنگ) نباشد دیگر در خونه‌اش جوال جوال چغندر و گندم و جو و ارزن نمی‌آرن. دیگه مهمونیش نمی‌کنن، نعلبکی تریاک گل سرخی جلوش نمی‌گذارن، عزت‌ش نمی‌کنن، بایدم از پشتی او (باشه)» (همان، ۱۳۹۰ الف: ۲۴).

روستایی که مردمانش تن به ظلم کدخدا و ارباب آن داده‌اند. در این داستان نویسنده برای ترسیم چهره انسان ظالم، او را این گونه وصف می‌کند:

«خلیفه [گرداننده کارگاه و نقش‌گوی قالیاف‌خانه] روی تشکچه میان کارگاه چهارزانو نشسته بود. ریزه و لاغر، قوزی و سیاه توه بود. سیبل هیتلری داشت و عبایی زرد و کثیف که روی پایش انداخته بود» (همان: ۶۱).

تشبیه سیبل خلیفه ظالم به سیبل هیتلر، یادآور ظلم و جنایت فراوان هیتلر بر انسان‌هاست که در این جا میزان ظلم خلیفه را به بچه‌های قالیاف‌خانه می‌رساند. در جایی دیگر نیز نویسنده فرد ستمگری را که الاغ یکی از روستاییان را به دلیل آنکه پا در مزرعه ماش ارباب گذاشته، به آتش می‌کشد، به شمر مانند کرده است. (نک: همان: ۲۱).

نقد‌های اجتماعی مرادی کرمانی در قالب داستان‌هایش از نظام سیاسی حاکم بر جامعه قابل توجه است. این نقدها را از زبان یک نویسنده که در قسمتی از داستان وارد شده و بی‌صدا از داستان خارج می‌شود، این گونه بیان می‌کند: «ما ملت ثروتمند و باهوشی هستیم، اما برنامه‌ریزی و مدیریت درست و حسابی نداریم» (همان، ۱۳۹۰ ج ۱: ۱۵۳). و شونده این نقد، حرف او را تأیید کرده و با وی همصدا شده، می‌گوید: «این مملکت همیشه همین جور با رودرواسی اداره شده» (همان: ۱۵۶). از آن-جایی که نویسنده از خطه کرمان است و این داستان به صورت روشنی به زلزله بم اشاره دارد، فریاد بی‌صدای نویسنده خلاق کرمانی را می‌توان شنید که رنج همشهری‌هایش قلبش را به درد آورده است. در لابلای داستان *هنرمند فریاد منتقد مصلح* اوضاع اجتماعی را به خوبی می‌توان شنید. (نک: همان: ۷۵-۷۸).

و در جایی از داستان نقاشی از مجموعه داستان تنور و داستان‌های دیگر، باز هم به صورت غیرمستقیم درباره وضعیت نابسامان بهداشت جامعه که در حوزه نهاد سیاسی است، می‌نویسد:

«قصه کار من شده بود نقاشی کردن شناسنامه کودکان و نوجوانان ناکام آبادی. دست بر قضا شناسنامه‌هاشان هم بیشتر از شناسنامه پیرمردها و پیرزن‌های ازدنیارفته بود» (همان: ۱۳۹۰: ۶۴).

البته امروزه وضعیت بهداشت به واسطه پیشرفت علم و بهداشت و سیاست‌گذاری و نظارت نهادهای ذیربط با دورانی که نویسنده از آن سخن می‌گوید، بسیار متفاوت است.

مفاهیم سیاسی مطرح شده در داستان خمیره، اغلب در ارتباط با مدرسه است، از قبیل اداره فرهنگ آموزش و پرورش امروزی، بازرسی اداره فرهنگ، نامه فرستادن به اداره جهت درخواست خمیره نو برای مدرسه و همانند آن. در این داستان یکی از وظایف دولت که بارها به آن اشاره می‌شود، خریدن خمیره نو است. «دولت باید برای مدرسه خمیره نو بخرد.» (نک: همان، ۱۳۹۰: ۱۹، ۴۰، ۷۷، ۹۶، ۱۴۷).

رسیدگی به وضعیت بهداشت در جامعه یکی از وظایف دولت است. نویسنده در داستان نخل با توصیف رودخانه آبادی وضعیت بهداشت روستا را وصف می‌کند که این موضوع سوای از بیان میزان توجه مردم روستا به مسایل بهداشتی، اشاره و انتقادی می‌تواند باشد از دولت حاکم بر جامعه‌ای که داستان در آن روی داده است. «رودخانه پر بود از قوطی خالی و زنگ‌زده، برگ‌ها و چوب‌ها و میوه پلاسیده، پهن و لاشه سگ و گربه و کلاغ» (همان، ۱۳۹۱: ۷۹). نبود راه‌های ارتباطی مناسب: «ماشین خیلی کم به آبادی می‌آمد و راه صاف و درستی نداشت» (همان: ۱۰۲) و مهاجرت به شهر: «حسن میرزا پایین آبادی می‌نشست. خانه و باغش را فروخته بود، زن و بچه‌اش را برداشته بود و می‌رفت تا در شهر زندگی کند» (همان: ۹۰)؛ از دیگر مسایل مطرح شده در این داستان است.

۳-۳-۲. جنگ تحمیلی

یکی از مهم‌ترین مسایل سیاسی مطرح شده در کتاب تنور و داستان‌های دیگر جنگ است. این مضمون یکی از مضامین محوری در داستان‌های کودک و نوجوان است (نک: موسوی گرمارودی، ۱۳۸۲: ۲۴۱). نویسنده در داستان کوتاه جنگل، از همه عناصر مربوط به جنگ از قبیل: توپ، ترکش، مین، گلوله، منور، ماشین جنگی، مارش، سنگر، دفاع، سرباز و نظایر این مفاهیم نام می‌برد (به نمودار ۳ مراجعه شود). شاید نویسنده با تصویرکردن صحنه‌هایی از میدان جنگ قصد دارد توجه مخاطب خویش را به برخوردار بودن امروز او از نعمت پنهان امنیت جلب کند:

«ستون‌های سرباز توی دشت پنهان‌شدند و جلوی‌شان دشمن بود و بالای سرشان گلوله آتش، صدای انفجار گلوله‌های توپ و مین و رگبار سلاح‌ها با صدای فریاد و ناله و غرّش هواپیما و موزیک هیجان‌انگیز درهم‌می‌تنید و بوی باروت و خاک و خون و گوشت و استخوان سوخته توی هوا می‌پیچید» (مرادی کرمانی، ۱۳۹۰: ۴۴).

۳-۳-۳. مفاهیم خدماتی

برخی از وابسته‌های نهاد سیاسی که کودک و نوجوان در دنیای پیرامون خود با آن‌ها روبروست، از قبیل: شناسنامه، روزنامه، رادیو و... و یا از وجود و برخی وظایف آن‌ها آگاهی دارد، مانند: فرماندار، بخشدار، سرگروه‌بان، نگهبان و نظایر آن، قسمتی دیگر از مسائل سیاسی روزمره است که در این داستان‌ها به آن‌ها اشاره شده است. برای نمونه نویسنده در مجموعه داستان *تنور و داستان‌های دیگر* در قسمتی از داستان *نقاشی* به صورت غیرمستقیم از یکی از وظایف اداره ثبت احوال سخن می‌گوید و در ضمن آن به یکی از وظایف کدخدا نیز اشاره می‌کند:

«هر کس توی روستای ما عمرش تمام می‌شد، شناسنامه‌اش را می‌آوردند پیش کدخدا. او هم مهر باطل شد می‌زد روی شناسنامه، شناسنامه‌های باطل شده را نگاه می‌داشت تا تحویل مأمور ثبت احوالی بدهد که سالی یک بار می‌آمد ده ما» (مرادی کرمانی، ۱۳۹۰: ۶۳).

در کتاب *بچه‌های قالیباف‌خانه هوشنگ مرادی کرمانی*، مفاهیم مربوط به خدمات دولتی اندک و بسیار انگشت‌شمار است. در حوزه ادارات دولتی به اداره امنیه (نک: مرادی کرمانی، ۱۳۹۰ الف: ۱۵)، پاسگاه (نک: همان: ۱۴)؛ عدلیه (نک: همان: ۲۴)، زندان (نک: همان: ۴۹)؛ شاه (نک: همان: ۲۵)؛ عریضه (نک: همان: ۲۵) و... در زمینه سازه‌ها: پل (نک: همان: ۱۰۲) و جاده (نک: همان: ۵۸)؛ در حوزه تکنولوژی: رادیو، گرامافون (نک: همان: ۴۳)؛ دوچرخه (نک: همان: ۹۱) و موتور (نک: همان: ۷۱) و در حوزه انرژی: چراغ موشی (نک: همان: ۴۱) تنها موارد بیان شده است.

با در نظر گرفتن خدمات دولتی پس از انقلاب و بهبود چشمگیر اوضاع اجتماعی و نیم‌نگاهی به نمودار شماره ۱ در داستان‌های پلوخورش و مقایسه کردن آن با سایر داستان‌های مرادی کرمانی، این بخش نیاز به توضیح زیادی نخواهد داشت. اندک بودن وابسته‌های نهاد سیاسی در داستان‌های بررسی شده این نویسنده، مربوط به محدودیت‌های ادراکی گروه سنی کودک و نوجوان می‌شود؛ زیرا روح و ذهن لطیف کودکان و نوجوانان، سیاست و دنیای سیاسی را هنوز نمی‌شناسد.

چنان که گفته شد، مرادی کرمانی در زمینه انعکاس مفاهیم نهاد سیاسی در بین نویسندگان رتبه سوم را داراست. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود.)، اما همان گونه که مشاهده می شود میزان مفاهیم خدماتی در این آثار بیشتر از مفاهیم سیاسی است. (به نمودار ۱ تطبیقی مراجعه شود.) این ویژگی باعث شده تا هوشنگ مرادی کرمانی در داستان هایش تنها به برخی از وابسته های نهاد سیاسی در جامعه اشاره کند. بیشترین میزان مفاهیم مربوط به نهاد سیاسی در کتاب *پلوخورش* که از آثار اخیر اوست، وجود دارد (۵۳۶ مورد). کتاب های *نخل* (۱۹۱ مورد)، *خمره* (۱۱۷ مورد)، *تنور و داستان های دیگر* (۱۰۴ مورد) و *بچه های قالیاف خانه* (۸۹ مورد) با بسامدهای سنجش ناپذیر با کتاب *پلوخورش*، به ترتیب در رتبه های دوم تا پنجم قرار دارند. (به نمودار ۱ مراجعه شود.)

۳-۴. نهاد سیاسی در آثار احمد اکبرپور

احمد اکبرپور در کتاب های داستانی خود کمتر از دیگر نویسندگان مورد بررسی به نهادهای سیاسی توجه نشان داده است. برخی از مهم ترین موضوعات سیاسی و اجتماعی در آثار داستانی او عبارتست از:

۳-۴-۱. اوضاع نابسامان اجتماع

داستان *من نوکر بابا نیستم* در فضایی روستایی شکل گرفته و بنابراین در آن خبری از امکانات و خدمات دولتی آن چنانی نیست. اگر چه این داستان، درونمایه سیاسی نیز ندارد، با این حال مفاهیم سیاسی آن بر مفاهیم مربوط به خدمات دولتی پیشی گرفته است. (به نمودار ۴ مراجعه شود.) در جایی از داستان به ظلم و زورگویی رییس پاسگاه که مأمور اجرای عدالت است، اشاره می شود؛ «رییس پاسگاه جای یکی، دو تا نوشابه می خورد و عوض یک تومان، چند تا آروغ دنباله دار تحویل آدم می دهد» (اکبرپور، ۱۳۹۰: ۴۴). خان، امنیه، پاسگاه و کدخدا از دیگر مفاهیم سیاسی در این داستان است.

۳-۴-۲. جنگ تحمیلی

بیشترین مفاهیم سیاسی (۳۴۵ مورد) در کتاب *رد پای نویسنده عقده ای اکبرپور گنجانده شده است*، از این مقدار، مفاهیم سیاسی بیشتر از مفاهیم خدماتی است. (۲۰۱ مورد) (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود.) نویسنده در این داستان واقعی آمیخته با خیال های شاعرانه، سرباز شاعری را وارد داستان می کند که از نویسنده این داستان یعنی اکبرپور) انتقاد می کند؛ «می دانستی نویسنده تا حالا یک کلمه از جنگ برای ما نگفته است؟ او از جنگ وحشت دارد» (همان، ۱۳۹۰: الف: ۷۹). به نظر این نویسنده «جنگ حتی اگر خیالی هم باشد، دلهره آور است» (همان: ۸۰).

اشاره به شهدای مفقودالایر از جمله موارد بسیار مهمی است که در این داستان، به صورت غیرمستقیم، بدان پرداخته شده است؛ موضوعی که در هیچ کدام از آثار دیگر به آن اشاره نشده است. داستان سه شهید مفقودالایر که در مراسم خواستگاری و عروسی هم‌رزمشان شرکت می‌کنند؛ اما ناگهان ارتباط آن‌ها با او قطع می‌شود و پس از سه ماه خبر پیداشدن جنازه‌های آنان را برای این دوستانشان و خانواده‌هاشان می‌آورند. (نک: همان: ۱۱۱۲-۱۱۱). تأثیرگذارترین صحنه سیاسی در این داستان همین قسمت است. نویسنده بهترین روش را برای آشنا ساختن مخاطب نوجوان با جنگ و پیامدهای آن و شهدای جنگ برگزیده است. انعکاس (۶۴۰ مورد) مفاهیم سیاسی در آثار اکبرپوروی را در بین سایر نویسندگان در مرتبه آخر قرار داده است. (به نمودار تطبیقی ۲ مراجعه شود).

۳-۴-۳. مفاهیم خدماتی

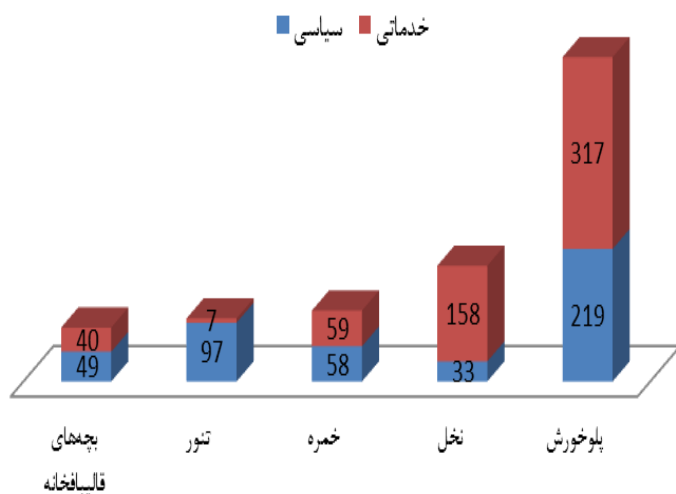
با توجه به مضمون آثار اکبرپور، وی در ارائه مفاهیم این نهاد بیشتر مفاهیم خدماتی را مورد توجه قرار داده است؛ زیرا او در داستان‌هایش اغلب دوره معاصر و مسائل فردی و خانوادگی را به تصویر می‌کشد. (به نمودار تطبیقی ۱ مراجعه شود). در کتاب *قطار آن شب* مفاهیم مربوط به امور سیاسی تحت سیطره مفاهیم خدمات دولتی است، به گونه‌ای که از مجموع (۱۵۶ مورد) بسامد، تنها دو مورد مفهوم سیاسی وجود دارد و (۱۵۴ مورد) دیگر آن را مفاهیمی چون: روزنامه، بیمارستان، چاپ، تلفن، قطار، تاکسی و تلویزیون و... که مربوط به خدمات دولتی امروزی است، تشکیل می‌دهد. اما در دو کتاب دیگر این نویسنده غلبه با مفاهیم سیاسی است. (به نمودار ۴ مراجعه شود).

۴. نتیجه‌گیری

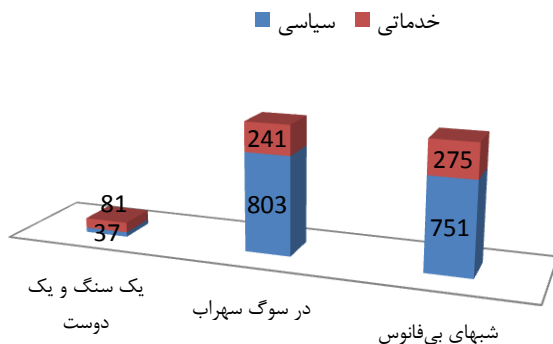
در جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، نهاد سیاسی از نهادهای چهارگانه و اصلی هر جامعه است و از آن جا که ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان بیشتر واقعگراست و ترسیم جامعه در داستان واقع‌گرایانه بدون انعکاس نهادهای چهارگانه غیرممکن است؛ بنابراین می‌توان مفاهیم مربوط به نهاد سیاسی را نیز برخلاف آنچه تصور می‌شود که سیاست و نهاد سیاسی راهی به دنیای کودکان و نوجوانان ندارد، در این آثار یافت. در بررسی آثار منتخب چهار نویسنده مورد تحقیق، مشخص گردید که نهاد سیاسی به عنوان یکی از نهادهای بنیادین جامعه در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان انعکاس گسترده‌ای یافته است. انعکاس نهاد سیاسی را در این آثار می‌توان به دو بخش مفاهیم سیاسی و مفاهیم مربوط به خدمات دولتی تقسیم کرد که از این میزان (۲۷۱۶ مورد) مربوط به مفاهیم سیاسی و (۲۳۶۱ مورد) مربوط به مفاهیم خدماتی می‌شود. جنگ از مضامین سیاسی اصلی و مشترک در همه آثار

بررسی شده است. آثاری که صرفاً جنبه سیاسی دارند و حول یک جریان سیاسی شکل گرفته اند، در انعکاس نهاد سیاسی پرمایه تر عمل کرده اند. نمونه آن آثار ابراهیمی شاهد و سرشار است. آثار این دو نویسنده اغلب پیرامون پیروزی انقلاب اسلامی و وقوع جنگ تحمیلی و پیامدهای آن آفریده شده است. بیشترین بسامد مفاهیم سیاسی در آثار ابراهیمی شاهد با (۱۵۹۱ مورد) و بیشترین میزان بسامد مفاهیم مربوط به خدمات دولتی در آثار سرشار با (۸۳۷ مورد) انعکاس یافته است. (به نمودار تطبیقی مراجعه شود). مرادی کرمانی که آرامش بر فضای داستان‌هایش حاکم است، نهاد سیاسی را فراموش نکرده؛ اگر چه در آثارش میزان خدمات دولتی بیشتر از مفاهیم سیاسی است. این توجه مرادی کرمانی وی را در بین نویسندگان در جایگاه سوم قرار داده است. درونمایه داستان‌های اکبرپور موجب شده است تا وی در بین این نویسندگان، در زمینه انعکاس نهاد سیاسی در جایگاه چهارم و آخرین جایگاه قرار گیرد. (به نمودار تطبیقی مراجعه شود).

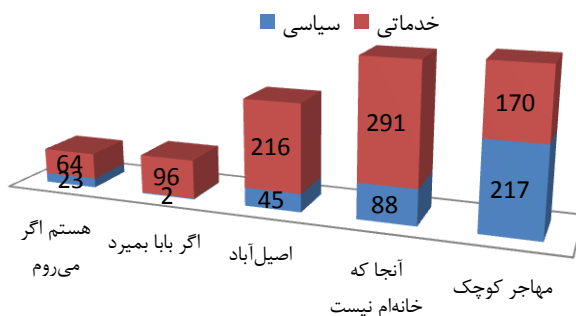
نمودار ۱- مفاهیم نهاد سیاسی در آثار مرادی کرمانی

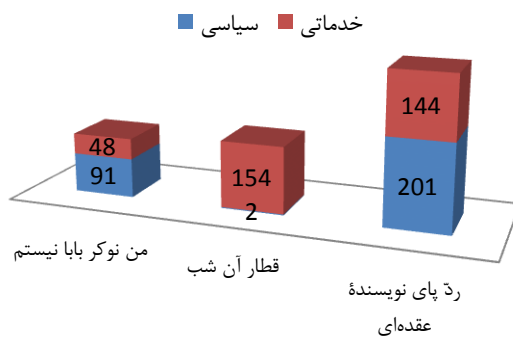
نمودار ۲- مفاهیم نهاد سیاسی در آثار ابراهیمی شاهد

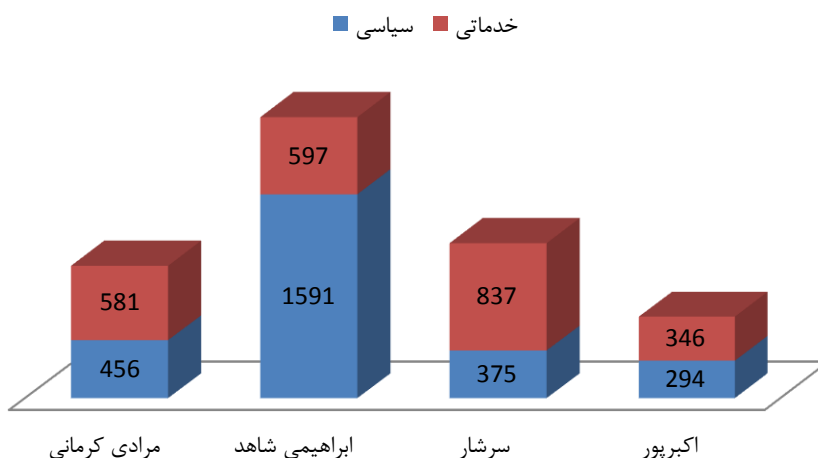
نمودار ۳- بسامد نهاد سیاسی در آثار سرشار

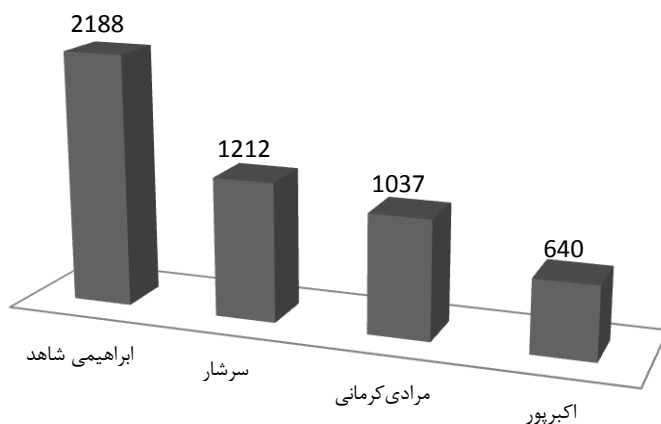
نمودار ۴- مفاهیم سیاسی در آثار اکبر پور

نمودار تطبیقی ۱- بسامد مفاهیم سیاسی در آثار نویسندگان

نمودار تطبیقی ۲- مفاهیم نهاد سیاسی در آثار نویسندگان

منابع

آزاد ارمکی، تقی و زمانی سبزی، شهرام (۱۳۸۹)، «بازنمایی جامعه پیش و پس از انقلاب با تکیه بر دو رمان رازهای سرزمین من و آزاده خانم و نویسنده‌اش اثر رضا براهنی»، *فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، شماره ۲۰، صص ۱۶۳-۱۸۱.

- ابراهیمی (شاهد)، جعفر (۱۳۷۶)، *در سوگ سهراب*، چاپ چهارم، تهران: پیدایش.
- (الف ۱۳۸۸)، *شب‌های بی‌فانوس*، چاپ دوم، تهران: سوره مهر.
- (ب ۱۳۸۸)، *یک سنگ و یک دوست*، چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر.
- اسمیت، دنیس (۱۳۸۶)، *برآمدن جامعه‌شناسی تاریخی*، چاپ ۱، ترجمه هاشم آقاجری، تهران: مروارید.
- اشلی، دیوید و اورنشتین، دیوید مایکل (۱۳۸۳)، *نظریه جامعه‌شناسی (اصول و مبانی کلاسیک)*، ترجمه: علی اکبر میرمهدی حسینی، کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- اکبرپور، احمد (۱۳۸۶)، *قطار آن شب*، چاپ دوم، تهران: چشمه.
- (الف ۱۳۹۰)، *ردپای نویسنده عقده‌ای*، چاپ اول، تهران: قطره.
- (ب ۱۳۹۰)، *من نوکر بابا نیستم*، چاپ ششم، تهران: افق.
- رنجبر، محمدعلی (۱۳۸۹)، «رابطه نهاد سیاسی و مذهبی در حکومت زندیه؛ دوره تعامل محدود»، *فصلنامه تاریخ ایران و اسلام*، س ۲۰، شماره ۵/۸۳، صص ۵۷-۸۳.
- روشه، گی (۱۳۹۴)، *جامعه‌شناسی ناکوت پارسونز*، مترجم: عبدالحسین نیک‌گهر، چاپ دوم، تهران: نی.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴)، *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، چاپ دوم، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- (۱۳۸۹)، *مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن*، چاپ ۱، ترجمه: شهناز مسمی‌پرست، تهران: ثالث.
- سرشار، محمدرضا (۱۳۸۸)، *هستم اگر می‌روم*، چاپ نهم، تهران: سوره مهر.
- (الف ۱۳۸۹)، *مهاجر کوچک*، چاپ یازدهم، تهران: سوره مهر.
- (ب ۱۳۸۹)، *اصیل آباد*، چاپ هیجدهم، تهران: سوره مهر.
- (۱۳۹۰)، *اگر بابا بمیرد*، چاپ بیستم، تهران: سوره مهر.
- (۱۳۹۱)، *آنجا که خانه‌ام نیست*، چاپ دوازدهم، تهران: سوره مهر.
- شجری، رضا (۱۳۸۴)، *بررسی و تحلیل ادبیات کودکان در ایران از آغاز تا دهه هفتاد*، چ ۱، تهران: عیاران.
- شرمن، وود (۱۳۶۶)، *دیدگاه‌های نوین جامعه‌شناسی*، ترجمه و تلخیص: مصطفی ازکیا، تهران: کیهان.
- غریاق زندی، داوود (۱۳۸۱)، «رابطه سیاست و ادبیات». *مجله سروش اندیشه*، س ۱، ش ۳ و ۴، صص ۴۴۵-۴۵۹.
- غلام، محمد (۱۳۸۳)، «جامعه‌شناسی رمان معاصر فارسی»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه خوارزمی)*، دوره ۱۲، شماره ۴۵-۴۶، صص ۱۲۹ تا ۱۷۳.
- قزل‌ایاغ، ثریا (۱۳۸۸)، *ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن*، چاپ ۶، تهران: سمت.

کهنموئی پور، ژاله (۱۳۸۹)، *نقد جامعه‌شناختی و لوسی‌ین گولدمن (از نقد جامعه‌شناختی تا زیبایی‌شناسی دریافت)*، چاپ اول، تهران: علمی و فرهنگی.

گرت، هانس‌هاینریش و میلز، رایت (۱۳۸۰)، *منش فرد و ساختار اجتماعی (روانشناسی نهادهای اجتماعی)*، ترجمه: اکبر افسری، تهران: آگاه.

گلچین، مسعود (۱۳۷۹)، «روابط متقابل نهاد سیاسی و دولت با خانواده»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه خوارزمی)*، شماره ۲۸ و ۲۹، صص ۴۱-۸۰.

محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸)، *روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان*، چاپ اول، تهران: سروش.

محمودی، علی‌رضا، و کیچی، زهرا (۱۳۹۵)، «بررسی جامعه‌شناسانه کاربرد نظام اعتقادی در ادبیات داستانی کودک و نوجوان (بر اساس مطالعه موردی آثار هوشنگ مرادی کرمانی)»، *مجله ادب فارسی دانشگاه تهران*، دوره ۶، شماره ۱، پیاپی ۱۷، صص ۱۹۳-۲۱۱.

مرادی کرمانی، هوشنگ (۱۳۹۰ الف)، *بچه‌های قالیباخانه*، چاپ دهم، تهران: معین.

..... (۱۳۹۰ ب)، *خمیره*، چاپ دهم، تهران: معین.

..... (۱۳۹۰ ج)، *پلوخورش*، چاپ هفتم، تهران: معین.

..... (۱۳۹۰ د)، *تنور*، چاپ سیزدهم، تهران: معین.

..... (۱۳۹۱)، *نخل*، چاپ دهم، تهران: معین.

منصوری، جواد (۱۳۸۶)، *سیاست و نهادهای اجتماعی*، تهران: امیرکبیر.

موسوی گرمارودی، مصطفی (۱۳۸۶)، *شعر کودک از آغاز تا امروز*، چاپ دوم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۵)، *جویبار لحظه‌ها (ادب معاصر فارسی)*، چاپ نهم، تهران: جامی.